

MEDIACIÓ I EDUCACIÓ

2025-26

Revisitar la història: imatges per a un futur

Segona República, Guerra Civil i franquisme
(Dinamització autònoma a l'aula)

MEDIACIÓ I EDUCACIÓ

2025-26

FilmoTeca
de Catalunya

Revisitar la història: imatges per a un futur

**Segona República, Guerra Civil i
franquisme**

(Dinamització autònoma a l'aula)

1. Introducció

2.- Objectius de la sessió i
competències bàsiques

3. Programació, audiovisuals,
reptes i activitats per fer a l'aula

4. Glossari

5. Bibliografia

6. Filmografia

7. Altres recursos

Annex 1

Annex 2

Annex 3

Revisitar la història: imatges per a un futur

Segona República, Guerra Civil i franquisme

1. INTRODUCCIÓ

La Filmoteca de Catalunya és un equipament cultural públic i les seves funcions principals són preservar, conservar, restaurar, catalogar i difondre el patrimoni cultural audiovisual i filmic, especialment el català. Per dur a terme aquests propòsits, disposa, actualment, d'un equip de professionals que treballen en dues seus: el Centre de Conservació i Restauració (2CR), situat al Parc Audiovisual de Terrassa, inaugurat l'any 2013, i l'edifici del Raval, inaugurat l'any 2012, on es troben les oficines, els espais d'exposició, la biblioteca i les dues sales de cinema.

Una filmoteca és un espai idoni per a la reflexió i la generació de pensament al voltant de les imatges. Les filmoteques de tot el món evolucionen constantment i actualitzen els seus discursos i les seves polítiques de classificació, priorització i ús dels materials fílmics i documentals que conserven. A més, l'equip de Mediació i Educació és una pota imprescindible per contribuir a la generació d'aquests nous discursos, per la seva vocació de diàleg amb totes les àrees de la Filmoteca i la seva connexió amb espais i públics diversos. Aquesta feina es concreta en diferents propostes i projectes, entre els quals

hi ha el programa per a centres educatius en què s'emmarca aquesta activitat, anomenada "Revisitar la història. Imatges per a un futur".

Aquest dossier s'ha creat pensant en contextos educatius (en concret, per a professorat de secundària, batxillerat i cicles formatius). Tot i això, es tracta d'una guia prou àmplia i flexible que en permet l'ús fora del context de l'educació formal. Encoratgem a tothom que la llegeixi a fer-se-la seva i a adaptar-la a les seves necessitats.

El dossier inclou apunts teòrics, reflexions i activitats que busquen acompanyar el professorat en la preparació de l'activitat "Revisitar la història. Imatges per a un futur", que és una adaptació per a l'aula de la sessió presencial a la Filmoteca de Catalunya.

2. OBJECTIUS DE LA SESSIÓ I COMPETÈNCIES BÀSIQUES

- Conèixer la memòria històrica i les polítiques de la memòria.
- Submergir-se en l'arxiu cinematogràfic com a font documental, però també com a font activa de denúncia.
- Relacionar les vulneracions històriques i les vulneracions actuals: autoritarismes, guerres i crisis dels refugiats.
- Promoure la Declaració Universal dels Drets Humans i l'enfortiment dels valors democràtics.
- Reivindicar el fet social del cinema: un grup humà que analitza i conversa sobre les imatges esdevé una comunitat d'aprenentatge.
- Promoure el desenvolupament d'una mirada crítica sobre les representacions del passat i les del present.
- Reconèixer els mecanismes que fan possible el llenguatge cinematogràfic en la seva funció expressiva.
- Estimular la participació activa en el debat conjunt.

Competències que es desenvoluparan

A continuació, es presenten les competències clau comunes que es poden treballar a través de la sessió i les activitats proposades tant abans com després del visionament.

Les competències específiques i els criteris d'avaluació s'han d'ajustar en funció del nivell educatiu amb el qual es treballi. Es recomana que cada docent faci aquesta vinculació, tenint en compte el seu context, per optimitzar l'activitat i adaptar-la al màxim a l'alumnat i als seus processos d'aprenentatge.

2.1. Competències de l'àmbit social

- Aplicar els procediments de la recerca històrica a partir de la formulació de preguntes i l'anàlisi de fonts, per interpretar el passat.
- Interpretar que el present és producte del passat, per comprendre que el futur és fruit de les decisions i les accions actuals.
- Analitzar de manera crítica els mecanismes que han regulat la vida de les societats al llarg de la història fins a l'actualitat i la construcció dels sistemes democràtics per participar de manera respectuosa i compromesa en activitats comunitàries que promoguin la convivència, la cohesió social i l'equitat.

2.2. Competències en Educació Plàstica, Visual i Audiovisual (1r-3r). Expressió Artística (4t)

- Analitzar produccions artístiques, pròpies i alienes, argumentant opinions amb respecte i sentit crític, per construir una cultura artística àmplia, gaudir i generar nous coneixements.

3. PROGRAMACIÓ, AUDIOVISUALS, REPTES I ACTIVITATS PER FER A L'AULA

3.1. Introducció

Com hem explicat, la Filmoteca és un espai de conservació del patrimoni cinematogràfic. També és un centre d'investigació i de divulgació de la cultura cinematogràfica i un espai d'exhibició. Aquesta darrera és l'atribució que l'alumnat identificarà: pensarà que simplement va al cinema a veure una pel·lícula, fet que té una càrrega semàntica associada a l'entreteniment i a una lògica de consum individual i passiu.

Amb tot, la Filmoteca promou el cinema com a espai de trobada i de discussió i com a espai de mediació entre un saber cultural —el cinema— i un públic espectador. L'objectiu és crear un grup humà que analitzi les imatges cinematogràfiques i discuteixi sobre el que ha vist, és a dir, una comunitat d'aprenentatge interpretativa que es reuneixi per veure fragments d'històries del passat que, amb la dinamització del diàleg a l'aula per part del professorat, es vagin entrelaçant per construir col·lectivament un espai crític de memòria de la Guerra Civil Espanyola i la dictadura franquista.

La programació proposada inclou noticiaris i fragments de documentals de l'època (Laya Films), juntament amb vídeos més lligats a l'actualitat i a l'exercici de la memòria de les persones supervivents i dels seus descendents.

Ens basarem en la microhistòria com a perspectiva metodològica, és a dir, en fets i històries locals i personals que ens ajuden a situar processos històrics complexos. Per tant, establirem la cronologia del moment històric i anirem filant una memòria -fragmentària i particular- mentre dialoguem sobre temes tan universals com la guerra, la repressió, la vulneració de drets o el paper dels fonamentalismes, però també sobre la solidaritat, la reparació, la llibertat, la cultura de pau i els drets humans que s'inscriuen en les imatges del passat i del present.

3.2. Sobre la memòria

La memòria històrica és la reconstrucció d'un passat que pertany a l'esfera col·lectiva, d'un record dolorós que ha estat silenciats i del qual encara queden ferides. Aquesta memòria no serà mai objectiva ni neutra, perquè està travessada per la dimensió emocional del testimoni. El fet que hi hagi una mirada subjectiva no exclou que els esdeveniments siguin reals i que aquesta memòria necessiti ser reconeguda.

Fins fa pocs anys, hi havia una memòria viva de la Guerra Civil Espanyola: encara hi havia un parell de generacions que l'havien patit i se'n conservava una transmissió directa. No obstant això, tot i haver-se inclòs en els plans d'estudi de secundària, a escala institucional, i especialment a partir de la Transició, es va optar per l'"oblit mutu". Això va donar lloc a una amnèsia generalitzada i va impedir la possibilitat

de reclamar processos de justícia i reparació. Es va establir un marc de silenci en què aquesta memòria —fonamental per construir una cultura democràtica— va quedar despolititzada. La memòria històrica va caure en el perill de les formes d'oblit i de la banalització, i també de la manipulació política, en què s'equipara la memòria dels vencedors (que van acaparar el relat durant quaranta anys de dictadura) i dels vençuts (humiliats i silenciats).

A l'Estat espanyol s'entra al segle XXI sense cap enfrontament crític amb el passat més recent i sense aquesta memòria que hauria de prevenir les noves generacions dels patiments i els errors del passat de la guerra i la dictadura per evitar que es repeteixin. Aquestes generacions no són protagonistes directes d'aquests fets històrics, però tenen el deure d'evitar que caiguin en l'oblit i s'ignori el llegat del franquisme.

Quines accions es poden fer?

- Recuperar les memòries silenciades, perquè hi ha oblits intencionats. Es tracta d'un acte polític i ètic, un deute pendent lligat a pràctiques de justícia i de reparació, perquè les històries que no es narren i no es mostren tampoc no poden ser reparades.
- Estendre espais de memòria —des dels museus, les filmoteques, els centres d'interpretació o els centres educatius— per preservar el passat quan la transmissió directa es va perdre.

3.3. Sobre les imatges

El propòsit d'aquest programa és que l'alumnat tingui accés a diferents dispositius audiovisuals. En diem *dispositius* perquè l'objectiu és que l'alumnat sigui intèrpret actiu d'aquest passat.

També emprarem termes com ara *obres audiovisuals* (més artístic), *formats audiovisuals* (més tècnic), *narratives cinematogràfiques* (més centrat en el relat) o *produccions audiovisuals* (més genèric).

Parlem de les representacions audiovisuals de la guerra i la dictadura. Així doncs, ens hem de preguntar qui les produeix, què s'enregistra i què s'oculta en aquestes representacions. També introduïrem elements d'anàlisi relacionats amb el llenguatge cinematogràfic que ens ajudaran a interpretar-les, siguin del passat o del present: qüestions com el temps del cinema, la diferència entre realitat i ficció, la construcció del punt de vista, el missatge o la intenció, o les correspondències amb imatges de l'actualitat.

3.4. Excavar en la memòria

Les fosses comunes representen l'horror d'una guerra i el silenci imposat des de fa noranta anys. Obren un debat públic i ens recorden que hi ha milers de víctimes del franquisme que van ser executades i que encara no s'han pogut localitzar. Ens fan reflexionar sobre el dret de les famílies a recuperar els cossos i enterrar-los dignament.

Les exhumacions són també la prova física d'un crim. Gràcies a l'arqueologia i els avenços en genètica forense, es recuperen les identitats de les persones assassinades i es desmenteixen, científicament, molts relats que han volgut ocultar la veritat o que s'han esforçat a negar-la. També es pressiona perquè s'impulsin i es duguin a terme lleis de memòria històrica, malgrat l'oposició d'alguns partits polítics que consideren que “no s'ha de remoure el passat” i que “s'ha de mirar endavant” —o que, directament, neguen la violència franquista.

3.5. Audiovisuals

AUDIOVISUAL NÚM.1:

La identificació de restes recuperades en fosses comunes de la Guerra Civil i el franquisme

Audiovisual que formava part de l'exposició “On són? 85 anys d'exhumacions de fosses comunes de la Guerra Civil a Catalunya”, al Palau Robert. 2023. 17 minuts

Els diferents professionals que participen en el procés de recuperació i identificació de les restes òssies recuperades en fosses comunes de la Guerra Civil i el franquisme hi expliquen breument en què consisteix la seva tasca i com el treball conjunt fa possible la identificació dels desapareguts i el retorn de les restes a les seves famílies.

Crims de guerra

La política de l'oblit ha abocat el país a molts anys de silenci en relació amb els crims del feixisme a Espanya, tant en la Guerra Civil com durant el franquisme. Això ha propiciat una banalització dels crims i de la repressió d'aquests períodes, i ha impossibilitat que es duguessin a terme actes de reparació i de justícia, necessaris per a una cultura democràtica. És el cas dels protocols d'actuació en la recerca de persones desaparegudes, que s'han activat amb molts anys de retard, malgrat les reclamacions de les famílies i de les associacions memorialistes que lluiten contra l'oblit.

Hi ha algunes dades que ens poden orientar sobre la magnitud d'aquestes “desaparicions”. Es calcula que a Catalunya hi ha més de 900 fosses. Així mateix, segons les xifres oficials del Ministeri de Justícia, a Espanya es registren més de 2.500 fosses comunes. Encara hi ha més de 114.000 persones desaparegudes.*

Sobre les imatges

Parlem de memòria històrica, d'excavar en el record. Podríem dir que el cinema també es pot entendre com un art contra l'oblit. Mirar una pel·lícula pot donar lloc a una experiència d'activació de la memòria. Quan els llums s'apaguen i les imatges d'arxiu projectades

Notes

Audiovisual “La identificació de restes recuperades en fosses comunes de la Guerra Civil i el franquisme”.

* Trobeu més informació a l'apartat final Altres recursos.

ens il·luminen, se'ns revela un passat. Ens vindran molts interrogants al cap. Amb tot, si els comentem a classe, invocarem col·lectivament aquest passat i, en certa manera, l'interpretarem i el reconstruirem.

Preguntes per a la reflexió:

- Què són les fosses comunes?
- Quins són els professionals que intervenen en el procés de recuperació i identificació de les restes òssies de les fosses comunes?
- Per què és important aquest procés? Per què creieu que ha costat tants anys que s'iniciés?
- Com creieu que ho han viscut els familiars?

El genocidi

Arreu del món hi ha altres casos de “persones desaparegudes”, un eufemisme per parlar de la sistematització de crims de guerra i assassinats en territoris en conflicte. El terme *genocidi* s'associa a l'extermini dels jueus per part dels nazis en la Segona Guerra Mundial, però, malauradament, descriu altres exterminis sistemàtics de grups humans arreu del món.

Busqueu informació sobre la diferència jurídica entre *crim de guerra* i *genocidi*. Són termes delicats que, en el cas del genocidi d'Israel contra Palestina, ha generat discussions entre organismes internacionals.

Investigueu i ubiqueu en un mapa altres processos de memòria històrica que han

comportat l'excavació en fosses comunes als llocs següents: Ruanda, Bòsnia, Argentina, Cambodja.

Altres referents sobre les fosses comunes:

L'abisme de l'oblit (2024), de Paco Roca i Rodrigo Terrasa, publicat per Astiberri, és una novel·la gràfica sobre la dignitat, la memòria històrica i els esforços dels familiars que intenten recuperar els cossos dels parents afusellats pels opressors franquistes.

Les pàgines que trobeu a l'Annex 1 sintetitzen les traves burocràtiques i el biaix ideològic que han endarrerit el procés d'exhumació de les fosses comunes.

Després d'apuntar el concepte de *memòria històrica* a partir de l'audiovisual sobre les fosses comunes, situarem cronològicament el període. Es tracta de més de 45 anys d'història. **Veure Annex 2**

Notes

“L'abisme de l'oblit” (2024) de Paco Roca i Rodrigo Terrasa.

LA SEGONA REPÚBLICA ESPANYOLA (1931-1939)

Cal situar el projecte polític democràtic de la Segona República per comparar-lo amb el règim dictatorial posterior, instaurat el 1939, després que el bàndol franquista guanyés la guerra.

El 14 d'abril del 1931 es va proclamar la Segona República a Espanya, després de la celebració de les eleccions municipals que van provocar la caiguda de la monarquia i van obligar el rei Alfons XIII a exiliar-se.

La Segona República va ser un període d'esperança col·lectiva, un intent de modernitzar el país i de construir una societat més lliure i igualitària. Es van plantejar reformes importants (educativa i cultural, agrària, militar, etc.), es van millorar les condicions laborals dels treballadors i les treballadores, es va reduir la influència de l'Església catòlica sobre els poders de l'Estat, es va reconèixer l'autogovern de Catalunya i el País Basc, i es van promoure drets civils (el dret a vot de les dones i la llei del divorci).

Aquest desig de justícia social i d'igualtat va generar molta oposició per part del poder tradicional de les oligarquies, i va ser un període de forta conflictivitat social.

AUDIOVISUAL NÚM.2:

Escola del Mar: banys de mar a la Barceloneta, 1930

(recomanem veure'n el fragment dels 3min 55s als 7min 17s)

L'Escola del Mar va ser un referent de l'educació republicana. Inspirada en la renovació pedagògica de l'Escola Moderna de Francesc Ferrer i Guàrdia i fundada per Pere Vergés, potenciava l'ensenyament a l'aire lliure, fomentava la coeducació i promovia l'autonomia de l'alumnat —que, entre altres tasques, era responsable de l'edició d'una revista, titulada *Garbí*.

Construïda amb fusta en forma de U i situada a la platja de la Barceloneta, va començar l'activitat docent el 1922 i oferia banys de mar i activitats esportives i nàutiques a l'alumnat. Albert Einstein la va visitar el 1923. El 7 de gener del 1938, un bombardeig de l'aviació feixista italiana la va incendiar. Afortunadament, va coincidir amb les vacances de Nadal i no hi va haver víctimes mortals.

Sis anys després d'aquests moments, molts d'aquests infants, ja adolescents, haurien d'afrontar una guerra i els canvis vitals que els va comportar, a ells, elles i a les seves famílies: agafar les armes i anar al front, fugir a l'exili,

Notes

L'Escola del Mar a la Barceloneta.

bombardejada pocs anys després? És possible, aleshores, que una imatge comunique altres coses a banda del que veiem a primer cop d'ull? Fins i tot sobre el que no veiem dins del camp visual? Proveu de fer aquest exercici amb alguna fotografia o enregistrament familiar dels avis o besavis, de cinquanta anys enrere. Què us evoca? Amb què us connecta? Qui no hi apareix?

- Amb respecte cap a la intimitat de cadascú, compartiu aquestes fotografies familiars, o bé l'experiència d'observar-les, amb la resta de companys i companyes. Les històries de vida són diferents? I les sensacions que us generen?
- A banda de la indumentària i del fet que siguin en blanc i negre, us sembla que hi ha altres elements en les imatges que ens situen a l'any 1930? Quins? N'hi ha que s'assemblen a l'actualitat?
- Quina és l'actitud de les nenes de l'Escola del Mar quan veuen que les estan gravant? Si avui una càmera de 3Cat anés a la seva escola, penseu que actuarien de manera similar?

AUDIOVISUAL NÚM.3:

Fragment d'*El mestre que va prometre el mar* (escena dels 28min 59s als 34min 04s)
Direcció: Patricia Font. Catalunya, Espanya, 2023.

L'Ariadna sap que el seu avi busca, des de fa temps, les restes del seu pare, desaparegut durant la Guerra Civil. Decidida a ajudar-lo, viatja a Burgos, on s'exhuma una fossa comuna. Durant la seva estada allà, coneixerà la història d'Antoni Benaiges, un jove mestre de Mont-roig del Camp que abans de la guerra va ser professor del seu avi.

El fragment que proposem correspon al moment en què el nou mestre de l'escola de Bañuelos de Bureba (Burgos), Antoni Benaiges, mostra als i les alumnes un artefacte que faran servir a classe: la impremta. Quan estan a punt d'arrencar l'activitat, arriba el capellà del poble —l'anterior mestre de l'escola— i posa en dubte els mètodes educatius de Benaiges i, especialment, el fet que hagi despenjat el crucifix de la paret. Benaiges el fa fora de la "seva" escola.

El paper de l'Església catòlica a les escoles

Un factor clau de democratització durant el govern de la Segona República va ser l'escolarització de la ciutadania, especialment en l'educació primària. Es

"El mestre que va prometre el mar", 2023.

va impulsar un moviment de renovació pedagògica basat en les idees de la Institución Libre de Enseñanza (ILE) i en el moviment de l'Escola Nova, que promouien els ideals de llibertat i igualtat de la República en una escola pública, mixta, laica, obligatòria i gratuïta. Es van crear milers d'escoles i es van impulsar la formació i la dignificació de la professió docent.

La supressió de l'obligatorietat de la religió va suposar una forta oposició de sectors de l'Església catòlica, que, des del cop d'estat del 1936 i durant la guerra, va donar suport explícit al bàndol franquista i, posteriorment, va ser un pilar ideològic en els anys de la dictadura (nacionalcatolicisme), amb un control quasi absolut de les escoles.

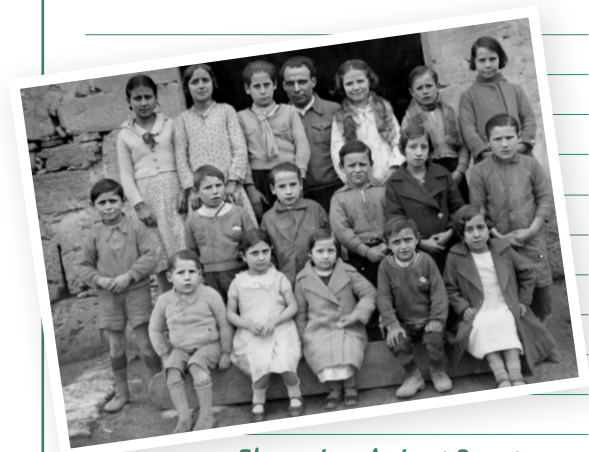
La pedagogia Freinet

A principis del segle xx, Célestin Freinet (1896-1966) va ser el pioner de l'Escola Nova, que introduïa una nova mirada envers l'educació i volia trencar amb la rutina passiva de l'escola tradicional. Una de les tècniques que promovia era una pràctica viva i comunicativa de l'escriptura a través de l'ús de la impremta. Cada classe imprimia llibrets que després enviaven per correu a escoles d'arreu del món. Antoni Benaiges era soci d'una cooperativa de mestres seguidors de Freinet.

Sobre les imatges: història real en cinema de ficció

Som davant d'una pel·lícula de ficció "inspirada en fets reals". Aquest matís sol generar una predisposició en el públic, conscients que el que veuen va succeir de debò. Fins i tot es conserva la fotografia real d'Antoni Benaiges i el seu alumnat de Bañuelos de Bureba. Aquesta correlació genera una connexió instantània, perquè el cinema també és una font d'experiències emocionals. Les ficcions indaguen en els conflictes, les passions i els patiments de la vida humana, i els reproduïxen a través de les imatges.

No obstant això, hem de tenir present que la narrativa cinematogràfica se serveix de llicències dramàtiques, és a dir, de recursos propis de la ficció que permeten modificar els fets i les regles de la realitat, sovint per aportar més dramatisme i emotivitat al film. Aquestes llicències les reconeixem quan veiem una pel·lícula de superherois, però també s'empren en pel·lícules "basades en fets reals", en què hi pot haver personatges inventats, fets que no van succeir, etc.

El mestre Antoni Benaiges amb el seu alumnat. 1936.

LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA (1936-1939)

La Guerra Civil Espanyola es va iniciar a conseqüència del cop d'estat militar del 18 de juliol de 1936 contra el govern democràtic de la Segona República. Va ser un aixecament armat franquista, dirigit pels generals Franco i Mola, amb el suport de la dreta política, l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista, que van contribuir militarment a la causa colpista. Com que el cop d'estat no va aconseguir enderrocar el govern, es va convertir en una guerra oberta, fratricida i sagnant que es va allargar durant tres anys.

En el bàndol republicà, l'aixecament va provocar una revolució social des de diferents forces proletàries i organitzacions antifeixistes: anarquistes, socialistes, comunistes de la Confederació Nacional del Treball (CNT), el Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM) i la Federació Anarquista Ibèrica (FAI). Aquest procés revolucionari va fragmentar el poder polític a la zona republicana. No hi havia un comandament unificat i el sistema inicial de milícies populars de voluntaris va ser qüestionat pel govern de la República i per les forces partidàries d'un exèrcit més tradicional i militaritzat.

Tot i el suport de voluntaris internacionals, la victòria franquista a la batalla de l'Ebre, el novembre del 1938, va ser decisiva. La República resistia a Catalunya i a l'àrea entre Madrid i València. El març del 1939, els colpistes van entrar a Madrid i l'1 d'abril es va declarar la victòria absoluta del general Franco, que va establir des d'aquell moment un règim de

partit únic amb presidència vitalícia i va instaurar el catolicisme com a religió de l'Estat.

En tres anys, es van produir al voltant d'un milió de morts violentes i mig milió de persones van haver d'exiliar-se¹.

AUDIOVISUAL NÚM. 4:

Catalunya màrtir

(fragment dels 2min 40s als 7min 28s)
Guió i locució: Jaume Miravittles. 1938

Es tracta d'un documental sobre els bombardejos que van patir diverses ciutats catalanes durant la Guerra Civil. Va ser produït per la Generalitat republicana mitjançant la productora Laya Films l'any 1938 amb l'objectiu de conscienciar l'opinió pública i fer una crida de suport internacional a la causa republicana.

Aquestes imatges són patrimoni cultural i testimoni d'uns fets que ens ajuden a comprendre processos històrics de violència. La conservació i la difusió d'aquest material és fonamental, perquè el cinema és un arxiu viu: si les imatges es posen de nou en circulació, activen un passat que els nous públics hauran d'interpretar, rellegir i debatre. S'impulsa, d'aquesta manera, un espai crític de memòria i de denúncia.

¹ Font: Museu d'Història de Catalunya (MHC).

Notes

Laya Films era la secció de cinema del Comissariat de Propaganda de la Generalitat republicana, creada el novembre del 1936. Entre els anys 1937 i 1938, va fer 137 noticiaris documentals i curtmetratges en català sobre la vida al front i la rereguarda a la Guerra Civil. La Filmoteca de Catalunya en conserva el fons fílmic, fonamental per a la reconstrucció i l'activació de la memòria social. Una de les dues sales de cinema de la Filmoteca duu el nom de Laya Films.

“Catalunya màrtir”.

Els bombardejos de Catalunya

Els dies 16, 17 i 18 de març de 1938, es van produir bombardejos aeris sobre Barcelona contra objectius civils. El fragment del documental Catalunya màrtir mostra algunes de les escenes enregistrades pels reporters després de l'atac.

Van ser bombardejos en catifa —és a dir, amb l'objectiu de destruir completament la zona— de l'aviació italiana i alemanya, ordenats per Mussolini. Les xifres van ser esgarrifoses: 875 morts —entre els quals hi havia 118 infants—, més de 1.500 persones ferides i 48 edificis destruïts.

Aquest és un document d'un esdeveniment real, és una font històrica directa i ningú no pot dir que això no va passar, perquè les imatges així ho testimonien.

Malgrat tot, atïats per l'extrema dreta, encara avui apareixen discursos negacionistes respecte al cop d'estat del 1936, com també hi ha discursos negacionistes de l'Holocaust, del canvi climàtic, de la pandèmia de COVID-19, etc.

Aquestes imatges també obren una reflexió, encara vigent, especialment en l'àmbit del periodisme i del cinema documental, que és la dels límits de la representació del patiment aliè. El debat sobre els límits de la representació, el sensacionalisme i l'ètica periodística és molt

necessari en l'actualitat. En un món en què els mitjans de comunicació digital empen el *clickbait* com a reclam per aconseguir més visites, podríem preguntar-nos si estem preparats per assimilar determinades imatges o, pitjor encara, si el que fem és naturalitzar o banalitzar algunes imatges.

Aquest diàleg amb l'alumnat es pot aprofundir a partir de la lectura de Davant el dolor dels altres (Susan Sontag, 2003):

Allaus d'imatges diàries ens acosten a una realitat dominada per la violència, la crueltat i l'horror. Aquest és un dels trets característics de la vida moderna. Ens hem convertit en testimonis llunyans de les atrocitats que s'esdevenen arreu del món.

Ara bé, aquestes ràfegues de fotografies i imatges televisives afecten la nostra percepció de la realitat? Crea dissidències aquest constant testimoni de la crueltat? O potser encara fomenta més l'apatia o fins i tot la violència?

Preguntes per a la reflexió:

- Què opineu de les imatges de les persones mortes o ferides en els bombardejos de Barcelona del 1938?
- Estem immunitzats respecte a la representació del patiment aliè? Empatitzem més amb un personatge de ficció que amb una persona real?

Margarida Soriano.

Aquesta és una de les il·lustracions que l'artista Josep Bartolí (1910–1995) va fer de la seva experiència com a refugiat republicà en camps de concentració del sud de França.*

* Si en teniu l'oportunitat i voleu conèixer la vida de Josep Bartolí, us recomanem que mireu la pel·lícula d'animació Josep (Aurel, 2020). La trobareu a Filmin.

- Creieu que s'han de mostrar els cossos de persones mortes? Hem vist imatges de persones assassinades a Gaza? I de víctimes dels atemptats a les Torres Bessones de Nova York?
- Qui decideix què es mostra i què no?

AUDIOVISUAL NÚM. 5:

Testimoni de Margarida Soriano

(fragment fins als 8min 25s)

Banc de la Memòria Democràtica del Memorial Democràtic

Aquesta entrevista forma part del rodatge original del documental *Camp d'Argelers* (2009) i s'ha incorporat al Banc Audiovisual de Testimonis gràcies a la col·laboració entre la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals i el Memorial Democràtic.

És una entrevista a Margarida Soriano Areste, que explica el periple de la seva família fins a arribar a la frontera francesa al final de la Guerra Civil a Catalunya, la separació familiar forçada a França i, sobretot, la vida quotidiana al camp de concentració francès d'Argelers.

La retirada

Preveient la victòria del bàndol franquista a la Guerra Civil Espanyola, més de 450.000

persones van emprendre la retirada, el camí de l'exili. Des de Catalunya van travessar els Pirineus a peu per buscar asil a França. Molts refugiats van rebre la solidaritat del poble francès, però la majoria van ser víctimes de les humiliacions, la crueltat i la violència policial francesa en camps de concentració com el d'Argelers, Bram, Sant Cebrià, Ribesaltes o el Barcarès.

El 3 de febrer de 1939 es va obrir el primer camp de concentració situat a la platja d'Argelers, per on van passar més de 160.000 homes, dones i infants refugiats republicans. El camp tenia poques infraestructures i no reunia les mínimes condicions de salubritat i d'higiene. Els vigilants del camp eren membres de la Legió Estrangera Francesa.

- Quin és el record de la Margarida del camp d'Argelers? Quina edat tenia aleshores? On dormien?

Trobareu més informació a Altres recursos.

Els camps de refugiats

Actualment, es calcula que hi ha més de 123 milions de persones desplaçades al món. D'aquestes, més de 42 milions són refugiades. Moltes han de viure en camps de refugiats escampats arreu del món. Són espais provisionals que han de garantir que es cobreixen les necessitats bàsiques de les

persones refugiades, les quals han hagut de fugir d'un conflicte bèl·lic o s'han vist obligades a desplaçar-se per un desastre climàtic.

La fotografia de la dreta (a dalt), amb murs de formigó i concertines és del camp d'Al-Mawasi, a Gaza, l'agost del 2025. La superfície del camp és de 42 quilòmetres quadrats, i el Govern d'Israel pretenia que hi visquessin dos milions de palestins. Afirmen que és una "zona humanitària".

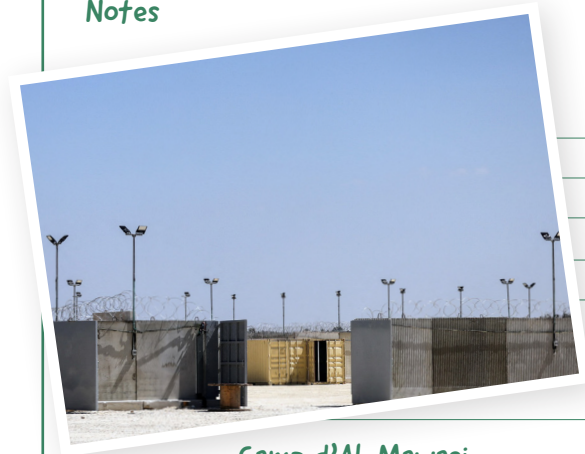
Preguntes per a la reflexió:

- Hi ha semblances entre aquestes fotografies de la "zona humanitària", el camp de concentració d'Argelers i el dibuix de Bartolí?
- Quines diferències us suggereixen els termes *camp de concentració*, *camp de refugiats* o *zona humanitària*? En quines condicions us sembla que viuen els refugiats en cadascun d'aquests indrets?
- I si es tractés del mateix tipus d'espai?

La manipulació i la desinformació en temps de conflicte no es limiten a l'àmbit visual: es tracta de controlar el relat. El discurs públic i l'argot polític sovint recorren a estratègies retòriques com els eufemismes per minimitzar els crims de guerra. Ho sentim i ho llegim darrerament en les declaracions de figures com Benjamin Netanyahu o Donald Trump.

Comenteu els eufemismes següents. Creieu que coincideixen amb la realitat a la qual alludeixen?

- Atac preventiu
- Bombardeig selectiu
- Assentament legal
- Danys col·laterals
- Emigració voluntària

Camp d'Al-Mawasi.

Camp de refugiats d'Argelers l'any 1939.

EL FRANQUISME (1939-1975)

El franquisme és el règim polític dictatorial inspirat en els feixismes, però amb profundes arrels catòliques, implantat a l'Estat espanyol entre els anys 1939 i 1975 com a resultat de la Guerra Civil.

El general Francisco Franco va tenir el poder hegemònic d'un estat totalitari, basat en l'existència d'una ideologia oficial i d'un partit únic. Es tracta d'una dictadura militar que es va consolidar mitjançant la repressió política i econòmica sistemàtica dels opositors (execucions, exili, etc.).

L'economia d'Espanya durant l'era franquista es pot dividir en un primer període d'autarquia i aïllament, des del 1939 fins al 1959, quan s'aprova el Pla nacional d'estabilització, i un segon període, que comença just en aquest moment i que està marcat per una obertura comercial més gran a l'exterior i un enfortiment del desenvolupament econòmic.

El franquisme històric va acabar amb la mort del dictador Francisco Franco el 20 de novembre de 1975.

AUDIOVISUAL NÚM. 6:

No-Do (Fragment des de l'inici fins al 3min 23s)
Noticiari núm. 1228C, juliol del 1966

Hem vist que el cinema pot tenir una funció política com a vehicle de denúncia

d'injustícies i desigualtats socials i, també, com a mitjà per promoure accions revolucionàries, per despertar la consciència social i per qüestionar l'*statu quo*. A l'altre extrem, el cinema i l'audiovisual esdevenen una eina poderosa per a la manipulació i l'adoctrinament quan s'utilitzen com a mitjà de transmissió d'un pensament (propaganda) i fins i tot de justificació i legitimació d'una imatge de poder.

Els noticiaris del *No-Do* (acrònim de *Noticiarios y Documentales*) eren peces audiovisuals setmanals que, des del 1942 fins al 1976, es projectaven obligatòriament a les sessions de cinema i que servien per fer propaganda de la dictadura i per exaltar la figura de Franco amb els recursos propis del llenguatge audiovisual.

L'arxiu del *No-Do* és custodiat conjuntament per la Filmoteca Espanyola i el Departament de Documentació de Radiotelevisió Espanyola.

En aquest documental del *No-Do* veiem la visita a Montserrat i a Martorell del dictador Francisco Franco l'any 1966. Ens hem de fixar en la posada en escena, en les músiques, en la planificació i en les locucions. El fet de reconèixer algunes claus de lectura de les imatges ens ajuda com a espectadors i espectadores a activar una mirada crítica davant d'altres produccions audiovisuals.

Caràtula del NO-DO.

Preguntes per a la reflexió:

Analitzeu les imatges de l'Annex 3:

- Qui les protagonitza? Quins símbols i quines institucions exalten? Amb quina finalitat creieu que s'enregistren i s'emeten? Creieu que el llenguatge i els codis de representació han canviat gaire? Com es representa el poder de Franco? Fixeu-vos en els tipus de plans i en el que es destaca. Quina imatge en percebem? Quines són les representacions d'alguns mandataris actuals, com Javier Milei, Donald Trump o Vladímir Putin? Hi trobeu cap paral·lelisme?
- Quina relació hi hauria entre el *No-Do* i conceptes més actuals com *fake news* (notícia falsa) o *desinformació*?
- Quin to empra el locutor de la veu en off? Quin missatge transmet? Analitzeu les frases següents:
 - “Los Tercios de Requetés dieron su vida en la Cruzada”.
 - “Sus Excelencias”.
 - “La presencia de Franco despierta el entusiasmo de los habitantes de Martorell”.

AUDIOVISUAL NÚM. 7:

Supervivientes del Patronato de Protección a la Mujer

Un reportatge d'*El País*. Redacció: Carol Mundi. Realització: Luis Almodóvar. Espanya, 2025. 7 minuts

Isabel Soler, Paca Blanco i Consuelo García del Cid són supervivents del Patronato de Protección a la Mujer, una institució dedicada a “regenerar dones caigudes” durant el franquisme i els primers anys de democràcia. Quaranta anys després del seu tancament, la Conferència Espanyola de Religiosos (CONFER) ha demanat perdó a les dones pel seu patiment.

La repressió franquista

Vet aquí una història personal que demostra la importància de la memòria oral d'aquells relats traumàtics i silenciats de moltes persones supervivents de la dictadura. Són històries particulars, però fonamentals per a la visibilització dels crims que es van cometre contra les dones i per a la construcció d'una memòria democràtica.

Els règims autoritaris exerceixen diverses formes de control, d'adoctrinament i de repressió psicològica i moral sobre la població. En el cas de la dictadura franquista, la

Notes

Reportatge “Supervivientes del Patronato de Protección a la Mujer”.

maquinària repressiva va ser implacable contra les dones, a les quals va sotmetre a través de la moral patriarcal i nacionalcatòlica. Durant el franquisme, hi va haver una forta regressió dels drets que les dones havien conquerit durant la Segona República. Se les va incapacitar legalment i vivien sota la tutela del pare o del marit. L'adulteri, el divorci i l'avortament eren delictes, i es fiscalitzaven i es reprimien les seves conductes morals.

Es va imposar el model tradicional de la família catòlica, en què la dona quedava relegada a l'àmbit domèstic, com a esposa i mare. No tenia pràcticament accés a l'àmbit públic ni a la política.

Aleshores, qualsevol dona o noia que desafies aquests mandats de gènere era titllada de díscola i era perseguida, reprimida i castigada. Les institucions educatives, mèdiques i religioses, però també la mateixa família, eren les que apuntalaven aquesta ideologia i van ser les encarregades de controlar les dones que transgredien les normes.

En aquest reportatge descobrim la història de la Isabel, la Paca i la Consuelo i la seva experiència dolorosa en un dispositiu tan sinistre com el Patronato de Protección a la Mujer, un mecanisme franquista de control patriarcal.

Malauradament, no queda gaire documentació ni imatges d'arxiu sobre el Patronato de Protección a la Mujer a causa de la destrucció i la manca de polítiques d'arxiu. No en queden ni els edificis. Però hi ha el testimoni oral de les supervivents que denuncien les pràctiques d'aquesta sinistra institució franquista i que reclamen justícia i reparació.

Preguntes per a la reflexió:

- Creieu que, en la societat actual, encara existeixen codis de conducta moral patriarcal que determinen quan una dona és respectable i quan no?
- Us sembla que hi ha un retorn a un model tradicional de feminitat amb el fenomen de les tradwives o amb influencers com Roro o María Pombo?

Trobeu altres recursos d'interès sobre el Patronato de Protección a la Mujer al final del dossier a Altres Recursos.

Notes

Creat el 1941, el Patronato de Protección a la Mujer tenia com a finalitat "la dignificación moral de la mujer, especialmente de las jóvenes, para impedir su explotación, apartarlas del vicio y educarlas con arreglo a la religión católica". Era una institució que depenia del Ministeri de Justícia, tot i que qui gestionava els reformatoris eren monges de diferents ordes religiosos.

Moltes famílies van enviar-hi filles que consideraven "desobedients". També moltes noies solteres i embarassades hi van anar a parar. Les castigaven, les tancaven o els robaven els nadons. El més escandalós és que va estar actiu fins al 1985.

- **El cuarto poder**, d'Helena Lumbreras i Llorenç Soler (1972. 39') Recomanem els primers 7 minuts d'aquesta peça, en què es fa un retrat de la situació de la premsa espanyola durant el franquisme.
- **Notes sur l'émigration**. Espagne 1960, de Jacinto Esteva i Paolo Brunatto (1962. 19')

Per dimensionar el valor de la memòria oral, us recomanem que visiteu el **Banc de la Memòria Democràtica**. Es tracta d'un projecte coliderat pel Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya que recull i posa a l'abast de la ciutadania els fons i col·leccions que recuperen la memòria democràtica a Catalunya (1931-1980), en concret la Segona República, la Guerra Civil i les víctimes per motius ideològics, de consciència, religiosos o socials, així com la repressió a persones i col·lectius per part de la dictadura franquista, l'exili i la deportació, la lluita antifranquista i la transició a la democràcia.

El Museu d'Història de Catalunya compta amb un **projecte de memòria oral i viscuda** on trobareu recursos audiovisuals i testimonis protagonistes.

Si voleu indagar sobre les fosses comunes geolocalitzades a Catalunya, disposeu de diversos recursos en línia:

- Mapa de les fosses de la Guerra Civil i la dictadura franquista del **Banc de la Memòria Democràtica**.
- **Mapa integrat de localització de persones**

desconegudes del Ministeri de Política Territorial i Memòria Democràtica.

Espais memorials i exili:

- **Museu Memorial de l'Exili, a la Jonquera**
- **Memorial del Camp de Ribesaltes**
- **Memorial del Camp d'Argelers**

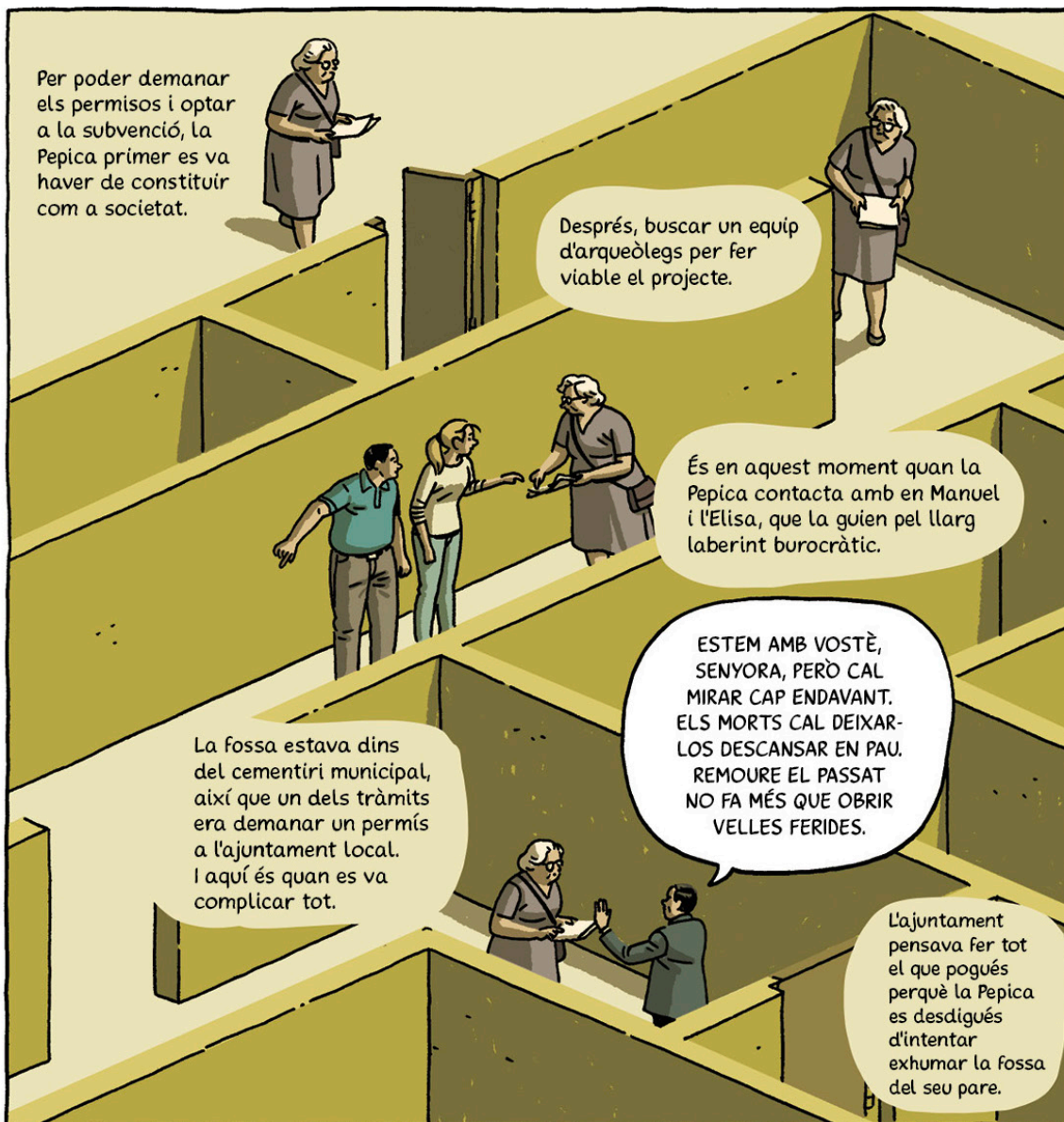
Recursos d'interès sobre el Patronato de Protección a la Mujer:

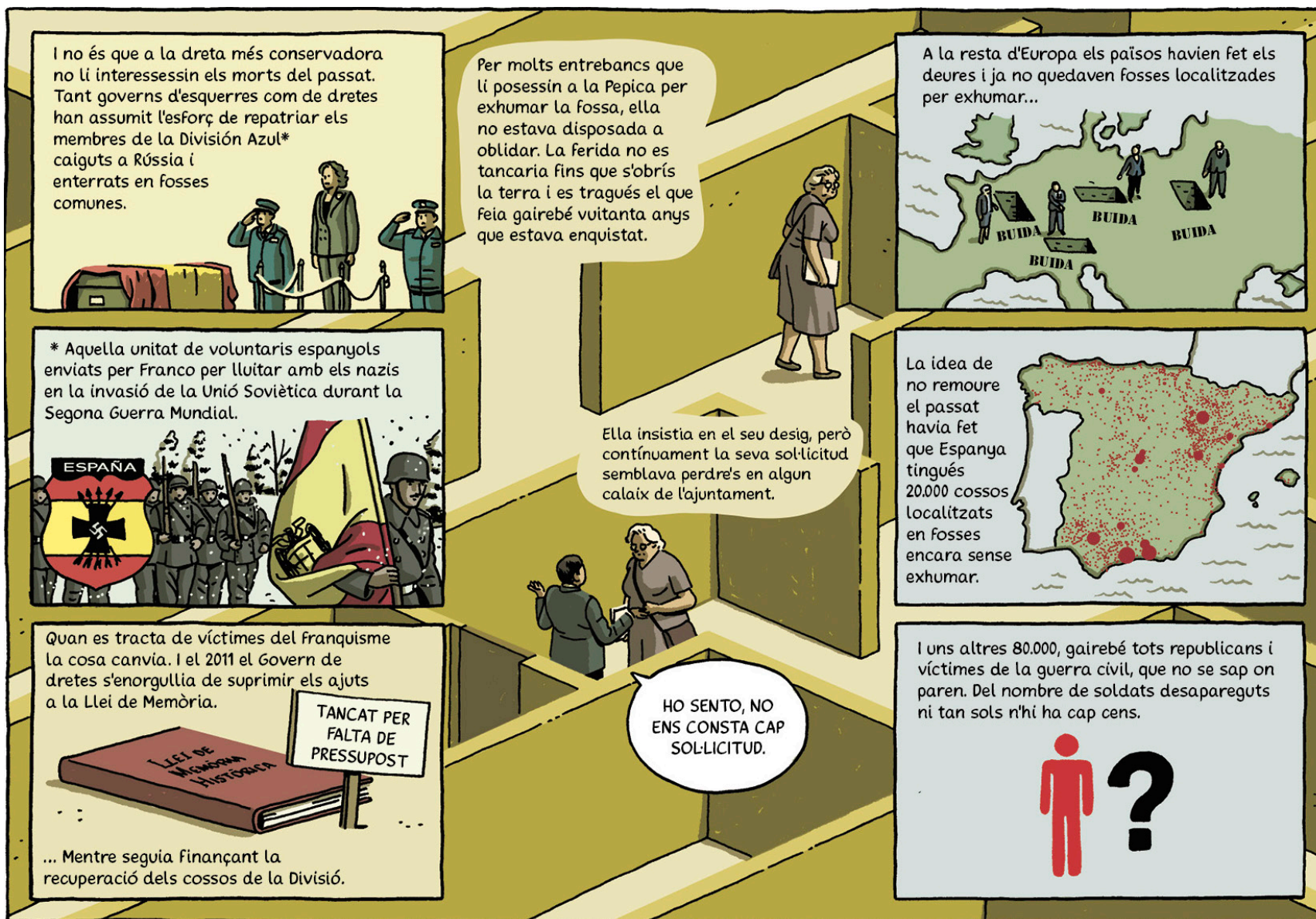
- **Supervivents del Patronato de la Mujer a Solidaris de 3Cat** (17/09/2025)
- **Patronato de la Mujer: maltrato y estigma a "jóvenes rebeldes" en el franquismo** (20/02/2025).
- **Supervivientes del Patronato de Protección a la Mujer** (13/06/2025).
- **Els buits**, de Sofia Esteve Santonja, Marina Freixa Roca i Isa Luengo. Catalunya, 2024, 19 minuts (disponible a Filmin)

Un documental de creació que explica la història de Mariona Roca, que, amb disset anys, va ser detinguda i internada en un correccional del Patronato de Protección a la Mujer, institució dedicada a "regenerar dones caigudes" durant el franquisme i els primers anys de democràcia. El 2023, ella i la seva filla recomponen les peces i els buits d'aquesta història.

ANNEX 1

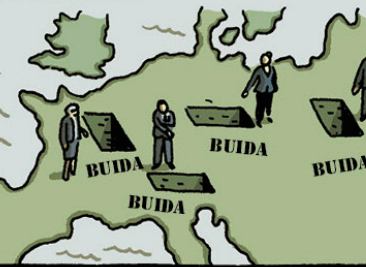
I no és que a la dreta més conservadora no li interessessin els morts del passat. Tant governs d'esquerres com de dretes han assumit l'esforç de repatriar els membres de la División Azul* caiguts a Rússia i enterrats en fosses comunes.

Per molts entrebancs que li possessin a la Pepica per exhumar la fossa, ella no estava disposada a oblidar. La ferida no es tancaria fins que s'obris la terra i es tragués el que feia gairebé vuitanta anys que estava enquistat.

A la resta d'Europa els països havien fet els deures i ja no quedaven fosses localitzades per exhumar...

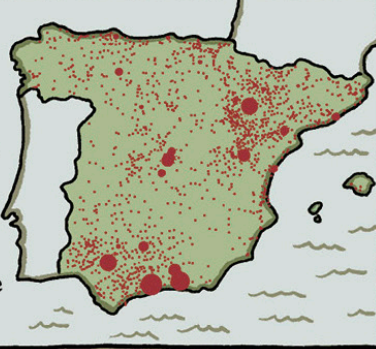
* Aquella unitat de voluntaris espanyols enviats per Franco per lluitar amb els nazis en la invasió de la Unió Soviètica durant la Segona Guerra Mundial.

Ella insistia en el seu desig, però continuament la seva sol·licitud semblava perdre's en algun calaix de l'ajuntament.

La idea de no remoure el passat havia fet que Espanya tingués 20.000 cossos localitzats en fosses encara sense exhumar.

Quan es tracta de víctimes del franquisme la cosa canvia. I el 2011 el Govern de dretes s'enorgullia de suprimir els ajuts a la Llei de Memòria.

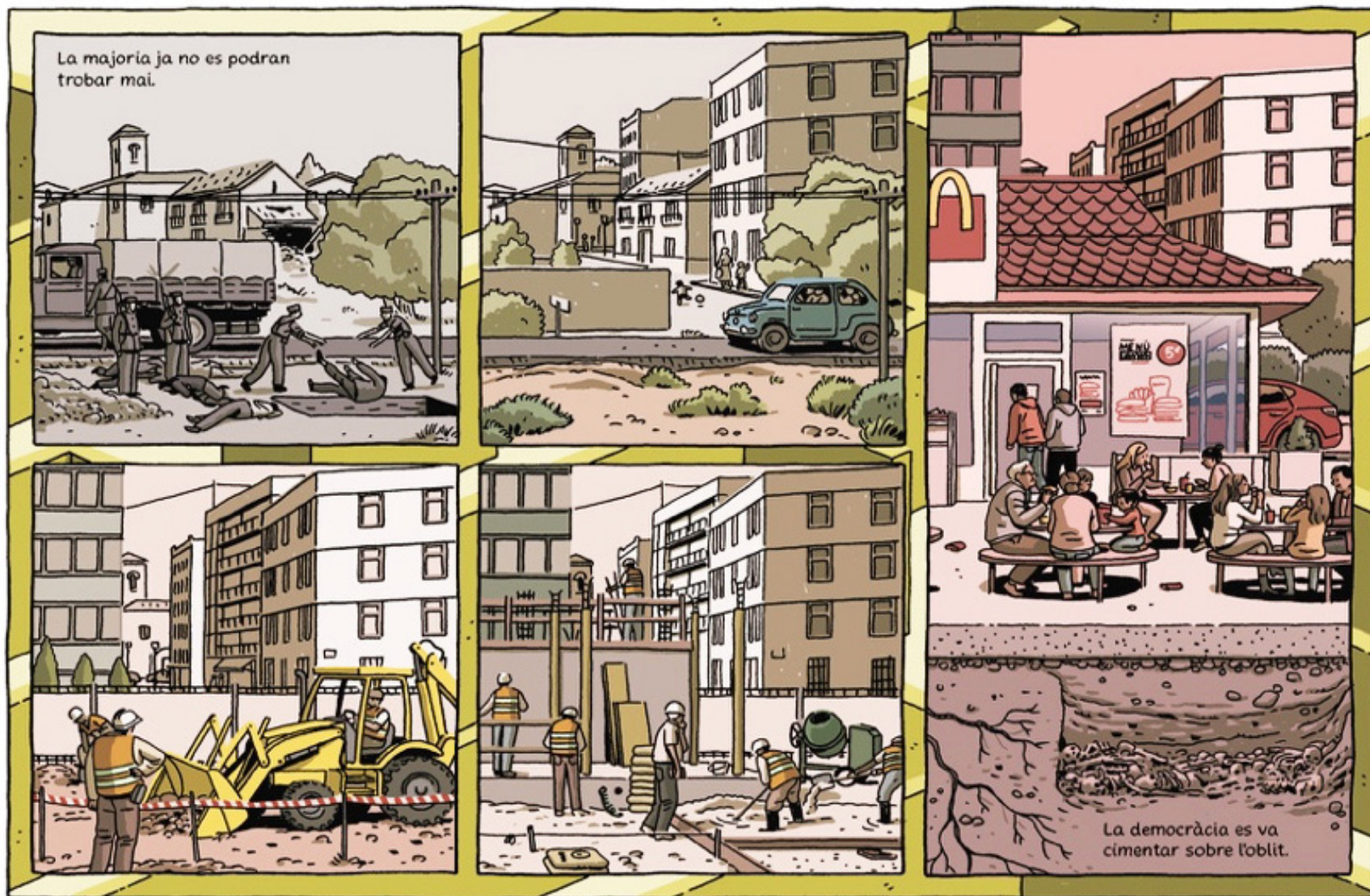
... Mentre seguia finançant la recuperació dels cossos de la División.

HO SENTO, NO ENS CONSTA CAP SOL·LICITUD.

I uns altres 80.000, gairebé tots republicans i víctimes de la guerra civil, que no se sap on paren. Del nombre de soldats desapareguts ni tan sols n'hi ha cap cens.

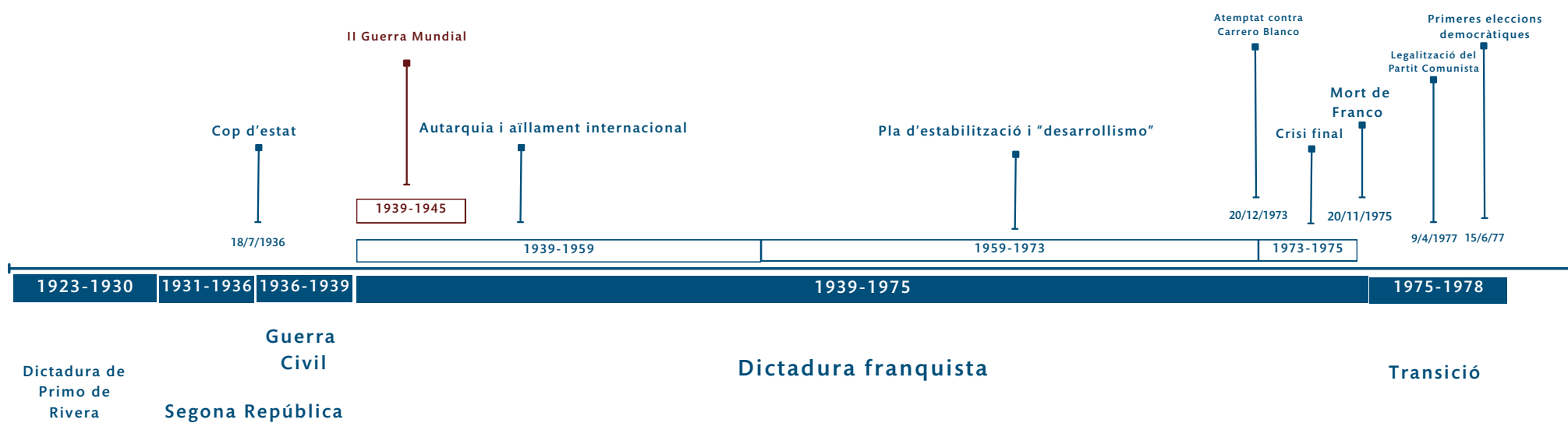

ANNEX 1

ANNEX 2

CRONOLOGIA s. XX

ANNEX 3

MEDIACIÓ I EDUCACIÓ

2025-26

Dossier elaborat per Blanca Almendariz amb el suport de l'equip de Mediació i Educació de la Filmoteca de Catalunya. Els continguts d'aquest dossier es poden reproduir lliurement amb finalitats educatives citant-ne la font original: CC BY-NC-ND 4.0

Imatge portada: © El mestre que va prometre el mar. Patricia Font, 2023

filmoteca.escoles@gencat.cat
filmoteca.cat

Filmoteca
de Catalunya

 Generalitat
de Catalunya

Fotogrames militants
© La línia torta

